

A KERESZT ÚTJA

Kétezer év hit, hatalom és megújulás

Háttérgyár

A kereszt útja

© Háttérgyár, 2026

Minden jog fenntartva.

Kiadó: Háttérgyár

Kiadás éve: 2026

hattergyar.hu

Ez a mű szerzői jogi védelem alatt áll. Részleteinek bármilyen formában való sokszorosítása, terjesztése vagy nyilvánosan elérhetővé tétele a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

A kiadásról

Ez a kötet a kereszténység kétezer éves történetét nem hittankönyvként, és nem is az egyháztörténet minden részletét felsoroló kézikönyvként beszéli el. A fő kérdés az, miként lett egy római fennhatóság alatt élő zsidó közösségből kiinduló mozgalomból a világ legelterjedtebb vallása, hogyan változtatta meg közben saját tanítását, intézményeit és társadalmi szerepét, s miként változtatta meg őt maga a történelem.

A történet tele van ellentmondással. A kereszténység üldözött közösségként kezdte, majd államvallássá vált; a szegények és kirekesztettek felé forduló tanításból fényűző egyházi intézmények nőttek ki; a békéről szóló evangélium nevében háborúkat vívtak, ugyanakkor keresztények újra és újra a hatalommal szemben, az üldözöttek, a betegek és a nincstelenek oldalán léptek fel. A könyv ezért nem diadalmenetet és nem vádiratot kínál, hanem annak a vallásnak a történeti portréját, amely két évezreden át egyszerre volt hit, kultúra, közösség, politikai erő és erkölcsi nyelv.

Tartalom

A kiadásról	3
Előszó	6
I. RÉSZ — A kezdetek	9
1. Júdea a birodalom peremén	10
2. A názáreti prédikátor	13
3. A halál, amely nem lett végpont	16
4. Péter, Pál és a nyitás a világ felé	19
5. A könyv, amely közösséget teremtett	22
II. RÉSZ — Üldözöttekből győztesek	25
6. Mártírok és császárok	26
7. Amikor a kereszt a hatalom jelképe lett	29
8. Róma püspökéből pápa	32
9. Misszionáriusok Európa útjain	35
III. RÉSZ — Kereszt és kard	38
10. Háború Isten nevében	39
11. Két kereszténység, két Róma	42
12. Assisi Ferenc és a szegénység lázadása	45
13. Husz János: amikor az eretnekből előfutár lett	48
IV. RÉSZ — A hit szétszakadása	51
14. Luther és a reformáció robbanása	52
15. Harminc év hit és hatalom	55
16. A felvilágosodás és a forradalom kihívása	58

V. RÉSZ — Világvallás új világban	61
17. Protestáns Amerika	62
18. A szegények egyháza Latin-Amerikában	65
19. Az ökumené álma és a kereszténység új földrajza	68
Kronológia	72
Kislexikon	76
Forrás	79

Előszó

Egy világvallás hosszú útja

A kereszténység története egy kivégzéssel kezdődik. Egy vándorprédikátort a Római Birodalom egyik nyugtalan tartományában keresztre feszítenek, követői pedig szétszélednek. A római állam szempontjából az ügy jelentéktelen. Júdeában sok próféta, lázadó, karizmatikus tanító és messiási reményeket tápláló csoport tűnt fel, majd merült feledésbe. Semmi nem utal arra, hogy ennek az egyik kivégzésnek kétezer évvel később templomok milliárdjaihoz, birodalmakhoz, egyetemekhez, háborúkhoz, művészeti remekművekhez és több milliárd hívőhöz lesz köze.

A fordulatot nem Jézus halála, hanem az a meggyőződés hozta, hogy a halál nem zárta le a történetet. A feltámadásba vetett hit összegyűjtötte a szétszóródott tanítványokat, és olyan üzenetté formálta Jézus emlékét, amelyet már nem lehetett egyetlen faluban vagy népcsoportban tartani. A követők először a zsidóságon belüli megújulási mozgalomként tekintettek magukra. Néhány évtized alatt azonban eldőlt, hogy a közösség nemcsak azok előtt nyitja ki kapuit, akik vállalják a zsidó törvény teljes rendjét. Ez a döntés, amely Péterhez, Pálhoz és az első jeruzsálemi vitákhoz kapcsolódik, a kereszténység későbbi világtörténeti sikerének egyik

feltétele lett.

A következő évszázadokban a vallás újra és újra határhelyzetekben változott. Amíg gyenge volt, a mártírok példája tartotta össze. Amikor megerősödött, püspökök, zsinatok és szabályok szervezték intézménnyé. Amikor a császárok felfedezték benne a birodalmi egység lehetőségét, az üldözött hitből támogatott vallás, majd hivatalos norma lett. Ettől kezdve a kereszténység már nemcsak elszenvedte a hatalmat: maga is hatalommá vált.

A középkori Európa aligha érthető nélküle. Kolostorok őrizték és másolták a szövegeket, püspökök tárgyaltak királyokkal, misszionáriusok új népeket kereszteltek meg. Ugyanakkor a kereszt nevében hadseregek indultak Jeruzsálem felé, keresztények harcoltak muszlimokkal és más keresztényekkel, eretneknek nyilvánított tanítókat égettek meg. Az egyház egyszerre teremtett közös nyelvet és húzott új választóvonalakat.

A nagy törések sem szüntették meg ezt a kettősséget. A keleti és nyugati egyház szakadása, majd a reformáció után már nem lehetett egységes kereszténységről beszélni. Katolikusok, ortodoxok, lutheránusok, reformátusok és később számtalan új felekezet ugyanarra a názáreti Jézusra hivatkozott, miközben gyakran egymással vívták legkeserűbb harcaikat. A vallásháborúk után Európa fokozatosan

megtanulta, hogy a politikai közösség fennmaradásához nem szükséges minden alattvalónak ugyanúgy hinnie.

A kereszténység története közben egyre kevésbé lett pusztán európai történet. Észak-Amerikában protestáns közösségek egész társadalmakat formáltak, Latin-Amerikában a katolicizmus összefonódott gyarmatosítással, népi vallásossággal és később a felszabadítás teológiájával. Afrikában és Ázsiában a missziók nyomán olyan egyházak születtek, amelyek ma sok esetben gyorsabban növekednek, mint az európai közösségek. A világ kereszténységének súlypontja fokozatosan elmozdult.

A két évezred így nem egyetlen intézmény története, hanem sok egymással vitázó hagyományé. A kereszténység legnagyobb ereje talán éppen ebben a feszültségben rejlik: képes volt alkalmazkodni nagyon különböző társadalmakhoz, miközben újra és újra visszatért ugyanahhoz a néhány alapképlethez – a kereszthez, a feltámadáshoz, a megbocsátáshoz, a közösséghez és ahhoz az ígérethez, hogy a halál nem az utolsó szó.

I. RÉSZ

A kezdetek

1. Júdea a Birodalom peremén

A kereszténység megszületésének helye nem békés vallási táj, hanem megszállt és állandó feszültségekkel teli tartomány. Júdea és Galilea a Római Birodalom keleti peremvidékéhez tartozott. A római hatalom adót szedett, katonákat állomásoztatott, helyi uralkodókkal és papi elitekkel működött együtt. A politikai rend kívülről erősnek látszott, belül azonban rengeteg sérelem, vallási vita és társadalmi különbség feszítette.

A zsidóság ekkor nem egységes tömb. A jeruzsálemi templom papi arisztokráciája, a szadduceusok, a vallási törvény mindennapi megtartását hangsúlyozó farizeusok, az aszketikus közösségek és a római uralmat fegyverrel elutasító radikálisok ugyanabból a hagyományból indultak ki, de egészen más választ adtak arra, hogyan lehet Isten népeként élni idegen hatalom alatt. A római jelenlét ezért nem csupán politikai, hanem vallási kérdés is volt.

A korszakot áthatotta a várakozás. Sokan hitték, hogy közel a történelem nagy fordulata: Isten közbelép, helyreállítja igazságát, megbünteti az elnyomókat és felemeli azokat, akik hűségesekek maradtak. A messiási remény nem mindenkinél ugyanazt jelentette. Egyesek királyt vártak, mások prófétát, megint mások az egész világ rendjének

átalakulását. Ebben a légkörben egy karizmatikus prédikátor gyorsan politikai jelentőségre tehetett szert akkor is, ha nem szervezett fegyveres mozgalmat.

Galilea, ahol Jézus működésének nagy része zajlott, távol volt Jeruzsálem papi központjától, de nem volt elszigetelt. Falvak, kisebb városok, halászközösségek és kereskedelmi utak kapcsolódtak egymáshoz. A paraszti élet bizonytalan volt: termés, adók, adósságok és helyi hatalmi viszonyok döntötték el egy család sorsát. A szegénység, a betegség és a társadalmi kiszolgáltatottság a mindennapi tapasztalat része volt.

Ezt a világot járta Keresztelő János is. A megtérést hirdette, a közelgő ítéletre figyelmeztetett, és a Jordánban végzett keresztséggel új kezdetet kínált. Jézus nyilvános pályája is ehhez a mozgalmi közeghez kapcsolódott. A források szerint találkozott Jánossal, majd saját tanítványi kört szervezett. A két prédikátor között volt rokonság, de Jézus üzenetében egyre hangsúlyosabbá vált, hogy Isten országa nem csupán jövőbeli esemény: valamiképpen már jelen van azokban a kapcsolatokban, amelyekben megbocsátás, gyógyítás és befogadás történik.

A római és helyi hatalom azonban különösen érzékeny volt minden olyan mozgalomra, amely tömegeket tudott megmozdítani. A rend fenntartása nem igényelt teológiai

finomságot. Egy prédikátor lehetett békés, de ha követői messiási címet kapcsoltak hozzá, ha Jeruzsálemben ünneplő tömeg vette körül, vagy ha a templom rendjét látványosan megzavarta, a hatóság szemében könnyen politikai kockázattá válhatott.

A kereszténység ezért már születése pillanatában két világ határán állt. Gyökerei a zsidó hagyományba kapaszkodtak, de a római birodalmi térben fejlődött tovább. A következő évszázadok egyik nagy kérdése éppen az lett, hogy ebből a különleges helyzetből miként tud egy helyi vallási mozgalom univerzális üzenetet formálni.

2. A názáreti prédikátor

Jézusról sokkal kevesebb biztos adat maradt fenn, mint amennyit későbbi jelentősége alapján várnánk. Nem írt könyvet, és életében senki nem készített róla olyan életrajzot, amelyet mai értelemben kortársi dokumentumnak nevezhetnénk. A róla szóló részletes elbeszélések évtizedekkel halála után születtek. A kutatás ezért töredékekből dolgozik: evangéliumi hagyományokból, korai levelekből, későbbi zsidó és római utalásokból, valamint abból a társadalmi és régészeti környezetből, amelyben élt.

A forrásokból kirajzolódó Jézus zsidó tanító. Názárethez kötődő családból származik, arámi nyelvi közegben nő fel, és jól ismeri a zsidó vallás alapvető szövegeit és vitáit. A későbbi keresztény hagyomány természetesen sokkal többet mond róla, de a történeti vizsgálat számára éppen az a fontos, hogy ne a későbbi dogmákból olvassa vissza az életét. A prédikátor saját korának vallási és politikai világában érthető meg.

Nyilvános működése valószínűleg rövid, talán csak néhány év. Falvakban és kisebb településeken tanít, példázatokkal beszél, gyógyítónak és ördögűzőnek tartják, követőket gyűjt maga köré. A csodák történeti megítélése természetesen más a hívő és más a történész számára. A források azonban világosan mutatják, hogy kortársai rendkívüli erőt

tulajdonítottak neki. Egy ókori ember szemében a gyógyítás és a vallási tekintély nem vált el olyan élesen, mint a modern világban.

Jézus tanítása egyszerre folytatja és radikalizálja a zsidó hagyományt. A szeretet, az irgalom és a megbocsátás hangsúlya nem előzmény nélküli, mégis rendkívüli következetességgel jelenik meg. A szabályok értelmezésében azt keresi, mire szolgálnak az ember életében. A szombat rendje, a tisztasági előírások vagy a bűnösökhöz való viszony nála nem önmagukban szent intézmények, hanem annak próbái, hogy az ember képes-e az irgalmat a szabály elé helyezni.

Különösen feltűnő, kiket enged közel magához. Nők, betegek, szegények, társadalmilag megvetett emberek és olyanok is bekerülnek a körébe, akiket a tisztaság gyanakvással néz. A későbbi kereszténység gyakran maga is hierarchikus és kizáró intézménnyé vált, de az indulás emléke újra és újra visszatért reformmozgalmakban: ha Jézus a társadalom szélén állókhöz fordult, akkor az egyház milyen alapon élhet kényelmesen a hatalom oldalán?

A tanítás ugyanakkor nem egyszerű szociális program. Középpontjában Isten országa áll. Jézus úgy beszél erről, mintha a régi világ rendje már repedezne. A gazdagok biztonsága, a tekintélyesek elsőbbsége és a társadalmi rang

nem végleges. A kicsik felmagasztalása és a hatalmasok figyelmeztetése vallási kijelentés, de politikai feszültséget is hordoz.

Jeruzsálemben érkezve ez a feszültség kiéleződik. A páska idején a város megtelik zarándokokkal, a római hatóság pedig fokozottan figyeli a tömegeket. Jézus látványos templomi fellépése – a kereskedők és pénzváltók elleni akció – a vallási rend központját érinti. Akár szimbolikus tiltakozás, akár prófétai gesztus volt, a helyi elit és a római közigazgatás számára egyaránt veszélyesnek tűnhetett.

A kivégzés módja jelzi, hogy végül politikai ügyként kezelték. A keresztre feszítés római büntetés, amelyet főként rabszolgák, lázadók és a közrendet fenyegető elítéltek esetében alkalmaztak. A későbbi keresztény hagyomány Pilátust gyakran bizonytalan bíróként ábrázolta, a történeti kép azonban kemény római helytartót mutat. Jézus halála ebből a szempontból nem különleges esemény, hanem a birodalmi rendfenntartás egyik brutális epizódja.

A különlegesség azzal kezdődik, ami utána történik.

3. A halál, amely nem lett végpont

Egy keresztre feszített prédikátor mozgalmának logikusan véget kellett volna érnie. A kivégzés nemcsak az embert semmisítette meg, hanem a tekintélyét is. A római hatalom éppen ezért alkalmazta nyilvánosan: a test látványa azt üzenete, hogy aki szembefordul a renddel, annak nincs jövője. Jézus követői ráadásul a források szerint félelemmel reagáltak. Néhányan elmenekültek, mások elrejtőztek. Minden adott volt ahhoz, hogy néhány év múlva senki se emlékezzen rájuk.

A kereszténység lényegében ennek az ellenkezőjéből született. A tanítványok meggyőződésévé vált, hogy Jézus él, Isten feltámasztotta, és halála nem vereség, hanem az üdvösség történetének része. A feltámadás hite nem egyszerűen egy további csoda a sok közül. Ez fordította át a kereszt szégyenét győzelmi jellé, és ez tette lehetővé, hogy a tanítványok ne egy elveszített mester emlékét őrizzék, hanem küldetesként értelmezzék életüket.

A források nem adnak egységes beszámolót arról, miként jutottak erre a meggyőződésre. Egyes hagyományok üres sírról beszélnek, mások megjelenésekről, találkozásokról vagy látomásokról. A történetek részletei eltérnek, abban azonban

megegyeznek, hogy nők – mindenekelőtt Mária Magdolna – különösen fontos szerepet kapnak a húsvéti események első tanúiként. Ez azért figyelemre méltó, mert az akkori társadalomban a nők tanúvallomását gyakran kisebb súllyal kezelték. Ha a történeteket pusztán hitelességet növelő legendának találták volna ki, egyszerűbb lett volna férfi tekintélyszemélyeket állítani az első helyre.

A történész nem tudja bizonyítani vagy cáfolni a feltámadást mint hitbeli állítást. Azt azonban vizsgálhatja, milyen hatást gyakorolt a hit az emberekre. E hatás rendkívüli. A korábban szétszóródott követők visszatérnek, közösséget alkotnak, prédikálni kezdenek, és olyan meggyőződéssel vállalják a konfliktust, amelyet pusztán egy szeretett tanító emléke aligha magyaráz meg.

Az első közösség még teljesen zsidó közegben él. Tagjai járnak a templomba, megtartják a hagyomány számos szabályát, és Jézust Izrael történetének beteljesedéseként értelmezik. Nem gondolják, hogy új vallást alapítottak. A különbség az, hogy szerintük a várt fordulat már megkezdődött: a Messiás eljött, a halál hatalma megtört, Isten országa közel van.

Ez a közeli végidővárás különös energiát ad a mozgalomnak. Ha a történelem valóban fordulóponthoz érkezett, akkor a vagyon, a társadalmi státus és a hosszú távú

biztonság elveszíti súlyát. A közösségben megosztják az ételt, támogatják a szegényeket és özvegyeket, erős testvéri nyelvet használnak. Az egyenlőség természetesen nem lesz teljes és tartós, de az eszmény szokatlanul nyitott közösségi modellt teremt.

Az első konfliktusok éppen ebből a sikerből születnek. Minél többen csatlakoznak, annál nehezebb fenntartani azt az állapotot, amelyben mindenki ugyanúgy értelmezi Jézus örökségét. A görög nyelvű diaszpóra-zsidók más kulturális tapasztalatokat hoznak, mint a jeruzsálemi arámi nyelvű hívek. A törvény, a körülmetélés, az étkezési szabályok és a pogányok befogadása egyre élesebb kérdéssé válik.

A feltámadásba vetett hit tehát nem lezár egy történetet, hanem konfliktusokkal teli jövőt nyit meg. A kereszténység első nagy döntése az lesz, hogy Jézus üzenetét egy nép megújulásának vagy az egész világot megszólító új hitnek tekinti-e.

4. Péter, Pál és a nyitás a világ felé

A korai kereszténység története két nagyon különböző ember alakja köré rendezhető. Péter galileai halász, Jézus közvetlen tanítványa, a kudarcait sem elhallgató hagyomány szerint az a férfi, aki a letartóztatás éjszakáján megtagadta mesterét, majd mégis az első közösség egyik vezetője lett. Pál ezzel szemben műveltebb városi ember, aki nem ismerte Jézust életében, sőt kezdetben ellenségesen tekintett követőire. Kettejük között feszültség is volt, de éppen e két életút találkozása nyitotta meg a kereszténységet a birodalom felé.

Péter tekintélyét a személyes emlékezet adta. Ő azok közé tartozott, akik Jézussal jártak Galileában, látták tanítani és közvetlenül kapcsolódtak a húsvéti hit kialakulásához. A jeruzsálemi közösségben azonban nem egyedül ő volt meghatározó. Jakab, Jézus testvére szintén jelentős vezetővé vált, és különösen ragaszkodott a zsidó törvényhez. Ez önmagában mutatja, mennyire távol állt még a közösség attól, hogy önálló vallásként gondoljon magára.

A fordulatot a hellenizált, görög nyelvű hívek megjelenése hozta. Ők a diaszpórából érkeztek, más kulturális környezetben éltek, és kevésbé kötődtek a jeruzsálemi

templom mindennapi szabályaihoz. Amikor a közösséget üldözés érte, sokan szétszóródtak a Mediterráneumban. A kényszerű menekülés egyben misszióvá alakult: új városokban új közösségek születtek.

Ebbe a folyamatba lépett be Pál. Saját beszámolói szerint egy revelatív élmény gyökeresen megváltoztatta. Az üldözőből misszionárius lett, és azt kezdte hirdetni, hogy a Krisztushoz tartozás nem függ a zsidó törvény teljes megtartásától. A pogány származású férfiaknak nem kell körülmetélkedniük, a közösséghez való tartozás alapja a hit.

Ez ma magától értetődőnek tűnhet, de a mozgalom jövője szempontjából radikális döntés volt. Ha minden új hívőnek előbb zsidóvá kellett volna válnia, a kereszténység valószínűleg jóval szűkebb közösség marad. Pál álláspontja azonban azt jelentette, hogy a görög, római, szír vagy kis-ázsiai ember saját kulturális háttéréből léphet be az egyházba.

A vita Jeruzsálemben csúcsosodott ki. Az apostoli tanácskozásról a források nem teljesen azonos képet adnak, de az eredmény világos: a pogány hívektől nem követelik meg a zsidó törvény egészét. Kompromisszum születik, amely megőrzi a zsidó eredet emlékét, de nem teszi azt belépési feltétellé. Ezzel a kereszténység univerzális vallás lehetőségévé válik.

Pál ezután városról városra jár. Antióchia, Kis-Ázsia, Makedónia és Görögország közösségei között utazik, leveleket ír, vitázik, pénzt gyűjt, új vezetőket bíz meg. A Római Birodalom úthálózata, közös kereskedelmi térsége és a görög nyelv elterjedtsége akaratlanul is segíti a missziót. A birodalom, amely később üldözni fogja a keresztényeket, infrastruktúrájával előbb lehetővé teszi gyors terjedésüket.

A korai mozgalom nem békésen egységes. Pál heves vitákat folytat ellenfeleivel, Péter időnként ingadozik a nyitottabb és szigorúbb álláspont között, Jeruzsálem pedig sokáig őrzi elsőbbségét. A fejlődés azonban egy irányba mutat. A kereszténység lassan leválik a zsidóság intézményi kereteiről, és saját közösségi szabályokat, vezetőket és identitást alakít ki.

A folyamatot felgyorsítja Jeruzsálem pusztulása a római-zsidó háborúban. A templom lerombolása után a zsidóság és a kereszténység egyaránt új helyzetbe kerül. A következő nemzedékek számára már egyre kevésbé az a kérdés, hogyan lehet Jézus követőjeként jó zsidónak maradni. Inkább az, hogyan lehet Krisztus hitét minden nép nyelvén és kultúrájában elmondani.

5. A könyv, amely közösséget teremtett

A kereszténység terjedéséhez nem lett volna elég a prédikáció. Egy gyorsan növekvő, sok városban és sok nyelvi-kulturális közegben működő vallásnak közös emlékezetre volt szüksége. Ezt az emlékezetet a Biblia teremtette meg – de nem egyik napról a másikra, és nem egyetlen döntéssel.

A keresztény közösségek első szent iratai a zsidó Szentírás könyvei voltak. Ezekből olvasták ki Jézus jelentőségét, ezek próféciáiban keresték a Messiásra utaló jeleket, és ezek nyelvén magyarázták a világ kezdetét, az ember bűnét, Isten ígéreteit. Az Ószövetség ezért nem egyszerű előzmény, hanem a kereszténység gondolkodásának egyik alapja lett, még akkor is, amikor a két vallás egyre világosabban különvált.

Jézus életéről kezdetben szóban adták tovább a történeteket. Mondások, példázatok, gyógyítások és a szenvedéstörténet különböző változatokban keringhettek a közösségek között. Az első nemzedék számára még sok személyes tanú élt. Ahogy azonban telt az idő, egyre fontosabbá vált az írásos rögzítés.

A legkorábbi keresztény iratok között Pál levelei különleges helyet foglalnak el. Nem életrajzok, hanem

konkrét közösségi problémákra adott válaszok: hitviták, erkölcsi kérdések, vezetési konfliktusok és a feltámadás jelentésének magyarázatai. Éppen esetlegességük miatt mutatják meg közeli, milyen sokféle és gyakran zavaros volt az első keresztény világ.

Az evangéliumok később születtek. Márk, majd Máté, Lukács és János művei nem modern életrajzok. Hitbeli elbeszélések, amelyek Jézus történetét egy-egy közösség kérdései felől rendezik el. Sok közös anyagot használnak, de hangsúlyaik eltérnek. Az egyik a zsidó hagyomány beteljesedését emeli ki, a másik a pogányok felé nyit, a negyedik sajátos teológiai nyelven beszél Krisztusról.

A négy ismert evangélium mellett számos más szöveg is forgalomban volt. A korai kereszténység sokkal változatosabb, mint amit a későbbi kánon alapján gondolnánk. Voltak csoportok, amelyek más evangéliumokat, apokalipsziseket és apostoli tekintélyre hivatkozó iratokat használtak. A kérdés az lett: melyik szöveg fejezi ki hitelesen az apostoli hagyományt?

A kánon kialakulása hosszú vita eredménye. A közösségek azt mérlegelték, mely műveket olvassák széles körben, melyek kapcsolhatók az apostoli nemzedékhez, és melyek egyeztethetők össze azzal a hittal, amelyet a többségi egyház igaznak tartott. A viták közben eretneknek minősített tanítások is formálták a döntést. Marcion például radikálisan

szűkített szentírási gyűjteményt javasolt, és elvetette a zsidó hagyomány nagy részét. Az egyház éppen e kihívásokra válaszolva határozta meg egyre világosabban saját könyveinek körét.

A Biblia így nem egyszerűen dokumentálta a kereszténységet, hanem létrehozta az egység egyik feltételét. Egy szíriai, római vagy észak-afrikai közösség ugyanazokat a történeteket olvashatta. A szövegek fordításai átlépték a nyelvi határokat, az írásmagyarázat pedig önálló egyházi tekintéllyé vált. A könyv köré liturgia, tanítás és vita épült.

A kereszténység történetének egyik paradoxona, hogy miközben a Biblia a közös alap lett, szinte minden nagy szakadásban a Szentírás értelmezése is szerepet kapott. Ugyanaz a könyv összekötött és szétválasztott. A közös szöveg nem szüntette meg a vitát – inkább megteremtette annak közös nyelvét.

II. RÉSZ

Üldözöttekből győztesek

6. Mártírok és császárok

A keresztény hagyományban az üldözések kora sokáig úgy élt, mintha a Római Birodalom három évszázadon át folyamatosan vadászott volna Jézus követőire. A valóság ennél összetettebb. A keresztényeket nem mindenütt és nem állandóan üldözték, a császárok politikája pedig időről időre változott. Mégis, a közösség szempontjából az üldözés emléke meghatározó lett, mert a hit és a politikai hűség közötti konfliktust a legélesebb formában tette láthatóvá.

A római vallási világ alapvetően befogadó volt. A birodalom rengeteg helyi istenséget, misztériumkultuszt és hagyományt tűrt meg. A hatóságokat nem az zavarta, hogy valaki új istent tisztel, hanem az, ha egy vallási csoport elutasítja azokat a közösségi rítusokat, amelyeket a politikai rend részének tekintettek. A császár és a birodalom isteneinek tisztelete nem pusztán magánhit volt: a közösséghez tartozás jele.

A keresztények éppen ezen a ponton ütköztek a rendszerrel. Egyetlen Istent imádtak, és sokan nem voltak hajlandók áldozatot bemutatni a hagyományos isteneknek vagy a császár kultuszának. A római szemében ez nem feltétlenül teológiai tévedés, hanem társadalmi makacsság és politikai gyanú jele lehetett. A zárt közösségek szertartásairól ráadásul vad szóbeszéddek keringtek, amelyek tovább növelték

a bizalmatlanságot.

Nero alatt, Róma 64-es nagy tűzvésze után keresztényeket tettek felelőssé a katasztrófáért és kegyetlenül kivégeztek közülük sokakat. Ez azonban még nem jelentett egész birodalomra kiterjedő üldözési rendszert. A következő másfél évszázadban gyakran a helyi hatóságok, a lakossági indulatok vagy egy-egy válsághelyzet döntötte el, mennyire veszélyes kereszténynek lenni.

A mártír története éppen ebben a bizonytalanságban vált erős példává. Perpetua és Felicitas észak-afrikai története azt mutatja, miként alakult át a kivégzés, amelynek a hatalom elrettentő látványosságát szánt, a közösség számára győzelemmé. A mártír nem egyszerűen áldozat: az a hívő, aki inkább vállalja a szenvedést, mint hogy megtagadja Krisztust. A halál így paradox módon hitelesítő erővé vált.

A 3. század nagy válságai idején az üldözések új dimenziót kaptak. A birodalmat külső támadások, trónharcok, járványok és gazdasági nehézségek sújtották. Az uralkodók egy része úgy vélte, a politikai egységet a vallási egység helyreállítása is erősítheti. A keresztények megtagadott áldozata ebben a helyzetben már nyílt hűtlenségnek tűnhetett.

Decius császár alatt a birodalom lakóit áldozatbemutatásra kötelezték, Diocletianus idején pedig templomokat romboltak

le, szent iratokat foglaltak le, egyházi vezetőket és híveket börtönöztek be. A keresztény közösségek azonban ekkorra túl nagyok és túl szervezettek voltak ahhoz, hogy egyszerűen eltűnjenek. Püspökök vezették őket, közösségi pénzek segítették a rászorulókat, a mártírok emlékezete pedig erős identitást adott.

Az üldözés ráadásul belső vitákat is szült. Mit tegyenek azokkal, akik félelemből áldozatot mutattak be, majd később vissza akartak térni? Megbocsátható-e a hit megtagadása? A szigorúak és az engedékenyebbek közötti konfliktus mutatja, hogy a mártíreszmény nemcsak lelkesítő, hanem kegyetlen mérce is lehetett.

311-ben Galerius császár végül elismerte, hogy az üldözési politika kudarcot vallott. A kereszténységet nem sikerült megsemmisíteni. Néhány évvel később pedig olyan fordulat következett, amelyet a korábbi nemzedékek aligha tudtak volna elképzelni: a császári hatalom nem üldözni, hanem támogatni kezdte a keresztényeket.

7. Amikor a kereszt a hatalom jelképe lett

Konstantin alakja a kereszténység történetének egyik legnagyobb fordulópontjához kapcsolódik. A hagyomány szerint a császár egy döntő csata előtt látomást kapott, amelyben a kereszt jeléhez kötötte győzelmét. Akárhogyan is értelmezzük ezt az élményt, politikája világos változást hozott: a kereszténység üldözött vallásból megtűrt, majd kiváltságokat élvező vallássá vált.

A fordulat nem egyik napról a másikra keresztényítette a birodalmat. Konstantin maga is sokáig őrzött régi császári és vallási hagyományokat, és csak élete végén keresztelkedett meg. A keresztény közösségek még kisebbséget alkottak, a régi istenek kultusza pedig tovább élt. Az irány azonban megváltozott. A keresztények visszakapták elkobzott javaikat, templomokat építhettek, vasárnapjuk kedvezményeket kapott, az egyházi vezetők pedig egyre közelebb kerültek az államhatalomhoz.

A császár nem pusztán jóindulatból támogatta az egyházat. A kereszténység fegyelmezett, egész birodalmat átszövő közösségi hálózatot kínált, amelyben a püspökök helyi tekintéllyel rendelkeztek. Egy polgárháborúktól kimerült birodalomban ez politikai értéket jelentett. Konstantin

számára a vallási béke a birodalmi béke egyik feltétele lett.

A probléma az volt, hogy maguk a keresztények sem értettek egyet mindenben. Krisztus természetéről, az Atyához való viszonyáról és a helyes hit megfogalmazásáról heves viták robbantak ki. A császári hatalom ezért már korán zsinatok összehívásával avatkozott teológiai kérdésekbe. Az egyház és az állam kapcsolatának későbbi európai története ebből a képletből nőtt ki: a világi hatalom egységes vallást akar, az egyház pedig politikai segítséggel igyekszik érvényre juttatni saját tanítását.

A 4. század végén Theodosius alatt újabb határ lépődött át. A kereszténység immár nem egyszerűen támogatott hit, hanem az állam által előnyben részesített, majd kötelező normává emelt vallás lett. Az eretneknek minősített keresztény irányzatok és a régi kultuszok ellen törvények születtek. A templomok egy részét bezárták vagy átértelmezték, áldozati szertartásokat tiltottak be.

Az üldözöttből üldözővé válás nem egyetlen rendelet következménye volt. Helyi püspökök, szerzetesek, városi tömegek és politikai vezetők különböző mértékben vettek részt benne. Alexandriában a régi vallási központok elleni erőszak jól mutatja a változást. A korábban a római állam által gyanakvással nézett keresztények egy része immár maga követelte a más hitűek közterének felszámolását.

Mégsem lehet a folyamatot egyszerűen úgy leírni, mintha a kereszténység egyetlen csapásra eltörölte volna az ókori vallásokat. A régi szokások sok helyen generációkon át tovább éltek, gyakran keresztény formákba olvadva. Ünnepek, szent helyek és rítusok jelentése változott, a társadalmi gyakorlat azonban lassabban alakult, mint a törvény.

A fordulat kulturális következményei óriásiak voltak. A keresztény templomépítészet, a püspöki szervezet, a szerzetesség és a teológiai oktatás mind nagyobb erőforrásokhoz jutott. A vallás immár nemcsak a családok és kis közösségek életét formálta, hanem városképet, jogot, oktatást és politikai legitimitást is.

A kereszt így kettős jelkép lett. Továbbra is a mártírok és a szenvedés emléke maradt, ugyanakkor császári zászlókon és reprezentációban is megjelent. E kettősség végigkíséri a kereszténység történetét: ugyanaz a jel lehet a hatalommal szembeni ellenállás és a hatalom önigazolásának eszköze.

8. Róma püspökéből pápa

A mai katolikus egyház középpontjában álló pápaság nem készen született meg az apostoli korban. Róma püspöke hosszú évszázadok alatt vált a nyugati kereszténység első számú tekintélyévé. A folyamatban vallási hagyomány, politikai helyzet és történeti véletlen egyaránt szerepet játszott.

Róma már a korai keresztények számára különleges város volt. A hagyomány Péter és Pál mártírhalálát is ide kötötte. A birodalom fővárosának közössége nagy, gazdag és tekintélyes lett, püspöke pedig egyre gyakrabban vállalt közvetítő szerepet más egyházak vitáiban. Ebből azonban még nem következett automatikusan az egész kereszténység feletti főhatalom.

A péteri hagyomány fokozatosan kapott egyre nagyobb jelentőséget. A Máté evangéliumában szereplő mondat, amely szerint Péter a kőszikla, amelyre az egyház épül, különösen erős alapot kínált Róma igényének. A római püspökök azt állították, hogy Péter örököseiként különleges felelősséget viselnek az egyház egységéért.

A 4-5. században a nyugati politikai rend meggyengült. A császári központ fokozatosan eltávolodott Rómától, majd a Nyugatrómai Birodalom összeomlott. A püspökök eközben

helyi közösségek vezetői, bírái, segélyezők és tárgyalópartnerek lettek. Amikor a világi közigazgatás bizonytalanná vált, az egyházi intézmény sok helyen állandóságot képviselt.

I. Leó pápa különösen fontos alak lett ebben a fejlődésben. Nemcsak teológiai vitákban lépett fel határozottan, hanem politikai közvetítőként is. A későbbi hagyomány hősi szerepet tulajdonított neki Attila Rómát fenyegető hadjárata idején. Akármekkora is volt személyes befolyása a hun uralkodóra, az epizód jól jelképezi a változást: a római püspök immár a város és a nyugati kereszténység védelmezőjeként lép fel.

A keleti egyházak azonban nem fogadták el ugyanilyen természetességgel a római elsőbbséget. Konstantinápoly, Alexandria, Antiochia és Jeruzsálem ősi központjai saját apostoli hagyománnyal és politikai súllyal rendelkeztek. A Róma által hangsúlyozott joghatósági igény ezért évszázadokon át viták forrása maradt, és később hozzájárult a keleti és nyugati kereszténység szakadásához.

A pápaság igazi politikai felemelkedése a középkorban folytatódott. A frank uralkodókkal kötött szövetség területi alapot adott a pápai hatalomnak, létrejött az Egyházi Állam, a pápa pedig egyre inkább királyok és császárok legitimációjának szereplője lett. A keresztény Európában a lelki és világi hatalom határa soha nem volt egyszerű.

A pápák időnként királyokat fenyegettek meg, máskor uralkodók kényszerítették őket engedelmességre. A pápaság egyszerre vált a nyugati egyház egységének jelképévé és az egyik legfontosabb hatalmi intézménnyé. Ez a kettősség magyarázza, hogy a későbbi reformmozgalmak miért irányultak oly gyakran éppen Róma ellen.

A pápai intézmény története tehát nem egyszerű hatalomnövekedés. Folyamatos alkalmazkodás a birodalmak, királyságok és társadalmak változásához. A pápaság túlélte a Nyugatrómai Birodalmat, középkori császárságokat, reformációt, forradalmakat és modern nemzetállamokat. Éppen ez a rendkívüli intézményi tartósság tette a kereszténység egyik legjellegzetesebb történeti képződményévé.

9. Misszionáriusok Európa útjain

Amikor a Nyugatrómai Birodalom politikai szerkezete összeomlott, a kereszténység nem tűnt el vele. Sőt, a népvándorlás és az új királyságok kora különleges lehetőséget teremtett a vallás terjedésére. A régi birodalom területére érkező germán és más népek sok esetben éppen a keresztény-római kultúra intézményein keresztül kapcsolódtak az új világhoz.

A misszió nem egyetlen központból irányított terv szerint zajlott. Szerzetesek, püspökök, királyi udvarok, kereskedők és foglyok egyaránt közvetítették a hitet. Írországtól a frank területeken át a germán vidékekig sokféle út alakult ki. A megtérés időnként személyes vallási döntés volt, máskor politikai stratégia: ha egy uralkodó megkeresztelkedett, egész népe számára új kulturális és diplomáciai irányt jelölt ki.

A kereszténység vonzereje részben intézményi erejéből fakadt. Írástudó papokat, nemzetközi kapcsolatokat, jogi és liturgikus mintákat kínált. Egy frissen szerveződő királyság számára a püspöki hálózat és a latin írásbeliség államszervezési erőforrás is lehetett. A vallás és a politika itt ismét elválaszthatatlanul összekapcsolódott.

A misszionáriusok ugyanakkor nem pusztán királyi udvarokban dolgoztak. Kolostorokat alapítottak, iskolákat szerveztek, kéziratokat másoltak, és olyan területeken is közösségeket teremtettek, ahol a világi állam gyenge volt. A szerzetesi élet önmagában is üzenetként működött: fegyelem, lemondás és közösségi munka egy olyan világban, amelyet gyakran háború és bizonytalanság jellemzett.

A térítés békés története azonban csak az egyik oldal. A pogány vallási szokásokat sok helyen ellenségesen kezelték, szent fákat vágtak ki, kultushelyeket romboltak le vagy keresztény helyekké alakítottak. A hit terjedését időnként fegyveres hódítás segítette. A középkori Európa kereszténnyé válása így nem egyszerűen meggyőzés, hanem hatalmi átrendeződés is volt.

Nagy Károly szász háborúi különösen élesen mutatják ezt a problémát. A frank uralkodó politikai ellenállással és vallási különállással egyszerre találkozott. A keresztelés és a birodalmi engedelmesség összekapcsolódott, a kényszer pedig olyan módszerré vált, amely nehezen egyeztethető össze az evangélium szabad hitről szóló eszményével.

Más régiókban azonban hosszabb kulturális keveredés történt. Régi ünnepek és helyi hagyományok keresztény értelmet kaptak, szentek kultusza kapcsolódott korábbi szent helyekhez, a népi vallásosság pedig olyan formákat hozott

létre, amelyeket a teológiai központok nem mindig tudtak vagy akartak teljesen ellenőrizni.

A keleti kereszténység közben más irányba terjeszkedett. Bizánci misszionáriusok a szláv világ felé fordultak, nyelvet és írásbeliséget kapcsolva a hithez. A kereszténység így nemcsak Nyugat-Európa, hanem Kelet-Európa politikai és kulturális fejlődésének is alapvető részévé vált.

A középkor kezdetére Európa térképén a kereszténység már nem egy városi mediterrán vallás volt. Királyságokat, kolostori hálózatokat és új kulturális központokat fogott össze. A következő évszázadokban azonban a terjedés lendülete egyre gyakrabban kapcsolódott katonai konfliktusokhoz is. A keresztény világ immár nemcsak misszionáriusokat küldött: hadseregeket is.

III. RÉSZ

Kereszt és kard

10. Háború Isten nevében

1147-ben, amikor a keresztény hadseregek Lisszabon ostromára készültek, a középkori Európában két nagy történeti folyamat találkozott. Az egyik a keresztes háborúk mozgalma volt, amely Jeruzsálem és a Szentföld visszafoglalását vallási kötelességgé tette. A másik az Ibériai-félsziget hosszú visszahódítása, a reconquista, amelyben keresztény királyságok évszázadokon át terjeszkedtek a muszlim uralom alatt álló területek rovására.

A keresztes háborúk eszméje azért lehetett olyan erős, mert a középkori ember számára a vallás, a politika és a társadalmi rend nem különült el élesen. A szent helyek birtoklása, a zarándoklat biztonsága és a keresztény uralkodók tekintélye ugyanannak a világrendnek a részei voltak. Amikor a pápa fegyveres hadjáratra szólított fel, az nem egyszerű külpolitikai programként hangzott, hanem olyan vallási feladatként, amely bűnbocsánatot és lelki jutalmat ígért.

Az első keresztes hadjárat sikere különösen mély nyomot hagyott. Jeruzsálem elfoglalása után a résztvevők olyan eseményként értelmezték győzelmüket, amelyben maga Isten igazolta ügyüket. A város bevétele azonban tömeges vérengzéssel járt. A kereszténység történetének egyik

legsúlyosabb ellentmondása éppen itt látható: az a vallás, amelynek központi alakja az ellenség szeretetéről beszélt, képes volt a fegyveres erőszakot szent cselekedetté emelni.

A keresztes mozgalom nem korlátozódott a Szentföldre. A Baltikumban, az Ibériai-félszigeten és eretneknek minősített keresztények ellen is megjelent a „szent háború” gondolata. A vallási nyelv egyre rugalmasabban igazolta a politikai és területi célokat. A résztvevők motivációi is sokfélék voltak: hit, kalandvágy, társadalmi felemelkedés, birtokszerzés és családi stratégia egyaránt szerepet játszhatott.

Az Ibériai-félsziget története különösen összetett. A keresztény és muszlim uralom határa évszázadokon át változott, és a két világ nemcsak harcolt, hanem kereskedett, tanult egymástól és egymás mellett élt. A későbbi nemzeti történetek gyakran egyenes vonalú felszabadító háborúként ábrázolták a reconquistát, miközben a valóságban szövetségek, dinasztikus alkuk és átmeneti együttműködések is jellemezték.

A vallási háború logikája azonban idővel egyre kevésbé tűrt köztes helyzeteket. A győzelem után felmerült, milyen hely marad a meghódított területeken élő muszlimoknak és zsidóknak. A keresztény uralkodók egy része hosszabb ideig pragmatikus együttélést engedett, más korszakokban viszont erőszakos térítés, kiűzés és vallási ellenőrzés következett.

A keresztes hadjáratok a keresztény világ belső viszonyait is megváltoztatták. A pápaság hatalmas mozgósító erőt mutatott, lovagrendek jöttek létre, új kereskedelmi útvonalak erősödtek meg, és Európa kapcsolata a Közel-Kelettel intenzívebbé vált. A hadjáratok ugyanakkor mélyítették az ellenségképeket, amelyek évszázadokon át fennmaradtak.

A középkori keresztény számára a háború Isten nevében nem feltétlenül tűnt ellentmondásnak. Az igazságos háború teológiai hagyománya, a bűnbánat és a zarándoklat eszméje olyan nyelvet adott, amelyben a fegyveres erőszak is megváltó cselekedetté válhatott. A modern szem számára éppen ez teszi különösen fontos tanulssággá a korszakot: vallási meggyőződés és politikai cél akkor válhat igazán veszélyes eleggyé, amikor egyik a másikat abszolút igazsággá emeli.

11. Két kereszténység, két Róma

A kereszténység nagy középkori szakadása nem 1054 egyetlen napján történt. A keleti és nyugati egyház évszázadokon át távolodott egymástól nyelvben, liturgiában, politikai környezetben és abban is, miként képzelte el az egyházi tekintély rendjét. A kölcsönös kiközösítések csak láthatóvá tették azt, ami már régóta formálódott.

Nyugaton a latin nyelv és Róma püspökének növekvő elsőbbsége határozta meg az egyházi világot. Keleten a görög kultúra, a császári főváros, Konstantinápoly és több ősi patriarchátus hagyománya maradt erős. A keleti kereszténység kevésbé fogadta el, hogy egyetlen püspök joghatósága az egész egyház fölé emelkedjen.

A teológiai különbségek önmagukban talán nem vezettek volna végleges szakadáshoz. A hitvallás egyetlen kifejezése, a Szentlélek eredetére vonatkozó nyugati kiegészítés, vagy a kovászos és kovásztalan kenyér használata azonban jelképpé vált. A viták mögött az a kérdés húzódott, ki jogosult a közös hit szabályainak megváltoztatására.

Politikai tényezők is mélyítették a távolságot. A Nyugatrómai Birodalom bukása után a pápaság saját politikai szerepet épített ki, míg keleten a császári hatalom jóval

közvetlenebbül maradt jelen az egyházi életben. Amikor Nyugat-Európában új császári címek születtek, Konstantinápoly ezt saját római örökségének kihívásaként érzékelhette.

A keresztes háborúk kezdetben akár közelebb is hozhatták volna a két világot. A nyugati hadseregek a keleti keresztények védelmének jelszavával indultak útnak. A valóság azonban gyorsan bizalmatlanságot szült. A bizánciak a nyugati lovagokat kiszámíthatatlannak és nyersnek látták, a nyugatiak pedig a görögöket kétszínűnek és túlzottan diplomatikusnak.

1204-ben a negyedik keresztes hadjárat katonái végül nem Jeruzsálemet, hanem Konstantinápolyt foglalták el és fosztották ki. Ez az esemény a szakadás emlékezetében sokkal súlyosabb lett, mint az 1054-es kiközösítés. Keresztény hadsereg pusztította a kereszténység egyik legfontosabb városát, templomokat fosztott ki és olyan sebet ejtett, amelyet évszázadok sem gyógyítottak be teljesen.

A nyugati és keleti egyház ezután külön civilizációs pályán haladt. Az ortodoxia Bizánc örökségét a szláv világban is továbbadta, és erős nemzeti egyházak alakultak ki. A katolicizmus Nyugat-Európában a pápaság vezetésével központosabb szerkezetet épített.

A szakadás mégsem jelenti azt, hogy a két kereszténység teljesen idegenné vált. Ugyanazokat az első zsinatokat, szentírási hagyományokat és alapvető hittételeket őrzik. Liturgiájuk, lelkiességük és egyházképük más hangsúlyt kapott, de közös gyökereik mélyek.

A modern ökumenikus párbeszéd egyik legfontosabb felismerése éppen az, hogy a történelmi ellentétek jelentős része politikai és kulturális konfliktusokban keményedett dogmatikai választóvonallá. A két Róma története arra figyelmeztet, hogy az egyházi egység felbomlása ritkán egyetlen hittétel következménye. Többnyire identitás, hatalom, emlékezet és sértettség együtt alakítja.

12. Assisi Ferenc és a szegénység lázadása

A 13. század elején a nyugati egyház hatalmas intézmény volt. Püspökségek, kolostorok, földbirtokok és politikai kapcsolatok hálózata fogta össze Európát. A kereszténység sikere azonban új kérdést teremtett: miként lehet az evangéliumi szegénységet hirdetni egy olyan egyházban, amely maga is gazdag és hatalmas?

Assisi Ferenc válasza radikális volt. Vagyonos kereskedőcsaládból származott, fiatalon azonban hátat fordított annak az életnek, amely társadalmi felemelkedést ígért. Nem új teológiai rendszert akart alkotni. Egyszerűen azt állította, hogy Jézus követésének hiteles módja a tulajdonról való lemondás, a szegények közelsége és az evangélium szó szerinti komolyan vétele.

Ez a program veszélyesen hangozhatott. A középkorban több olyan vallási mozgalom is fellépett az egyházi gazdagság ellen, amelyet Róma eretneknek minősített. A szegénység kritikája könnyen átfordulhatott az intézmény elutasításába. Ferenc különlegessége az volt, hogy radikalizmusát nem a pápasággal szembeni szakításként fogalmazta meg.

Követői gyorsan szaporodtak. A ferencesek nem zárt kolostori közösséget akartak, hanem városokban és utak

mentén prédikáló, mozgó testvériséget. Koldulásból éltek, betegeket ápoltak, és jelenlétükkel azt hirdették, hogy a keresztény élet értéke nem a birtokban, hanem a szolgálatban mérhető.

A mozgalom sikere azonban önmagában paradoxont hozott. Minél több tag csatlakozott, annál több szervezésre, házra, oktatásra és szabályra lett szükség. A teljes tulajdonnélküliség egy néhány fős közösségben megvalósítható, egy egész Európát behálózó rendben azonban nehezen. Ferenc életében és halála után is vita folyt arról, mennyire kell szó szerint venni a szegénység eszményét.

Az egyház végül befogadta a ferenceseket. Ez nem pusztán a radikális mozgalom megszelídítését jelentette. A rend valóban megváltoztatta a középkori katolicizmust. Prédikációja közelebb vitte a vallást a városi tömegekhez, lelkiisége az érzelmeket és Krisztus emberi szenvedését hangsúlyozta, tagjai pedig később egyetemeken és missziókban is meghatározó szerepet kaptak.

Ferenc emlékezete azért maradt rendkívül erős, mert újra megfogalmazta a kereszténység egyik örök belső kritikáját. Ha az egyház hatalommá és gazdasági intézménnyé válik, mindig megjelenik a kérdés: mennyire hasonlít még ahhoz a közösséghez, amely egy galileai prédikátor körül született?

Ez a kérdés később a reformációban, a szerzetesi megújulásokban, a felszabadítás teológiájában és a modern pápaság szociális tanításában is visszatér. Ferenc ezért nem egyszerűen egy középkori szent. A kereszténység önkorrekciós képességének jelképe: annak az állandó feszültségnek a megtestesítője, amely az intézményi siker és az evangéliumi egyszerűség között húzódik.

13. Husz János: amikor az eretnekből előfutár lett

A középkori egyház egysége sokáig magától értetődőnek tűnt, de a felszín alatt újra és újra olyan mozgalmak jelentek meg, amelyek kétségbe vonták a klérus tekintélyét, az egyházi vagyon jogosságát vagy bizonyos tanításokat. A hatalom gyakran eretnekségként kezelte ezeket. Az eretnek fogalma nem pusztán vallási hibát jelentett: a közösségi rend elleni veszélyt is.

Husz János a 15. század eleji Csehországban lett ennek a konfliktusnak egyik legfontosabb alakja. Prágai egyetemi tanár és prédikátor volt, aki különösen élesen bírálta a papság erkölcsi visszaéléseit, a hivatkozást és azt a gondolatot, hogy az egyházi tisztség önmagában biztosítja a lelki tekintélyt. A reform igényét nem kívülről, hanem az egyházon belülről fogalmazta meg.

Tanítására hatottak korábbi nyugati reformgondolatok is, mindenekelőtt John Wyclif nézetei. A prágai helyzet azonban sajátos politikai tartalmat adott a vitának. A cseh és német érdekek, az egyetemi hatalmi harcok és a királyság belső konfliktusai összekapcsolódtak a hit kérdéseivel.

Husz számára a Szentírás és az erkölcsi hitelesség fontosabb volt, mint a puszta intézményi tekintély. Ha egy pap

vagy főpap bűnösen él, az szerinte nem követelhet feltétlen engedelmisséget. Ez a gondolat önmagában is veszélyes volt egy olyan rendszerben, ahol az egyházi rend a társadalmi és politikai rend része.

A konstanzi zsinatra Husz abban a reményben érkezett, hogy megvédheti álláspontját. A tárgyalás azonban nem filozófiai vita lett két egyenrangú fél között. A zsinat számára az egyház egységének helyreállítása volt az elsődleges, és az engedetlen tanító veszélyes példát jelentett. 1415-ben eretneknek nyilvánították és máglyán kivégezték.

A kivégzés azonban nem zárta le az ügyet. Csehországban Husz mártírrá vált, a tiltakozás pedig fegyveres mozgalommá alakult. A huszita háborúk megmutatták, milyen könnyen fonódhat össze vallási reform, nemzeti identitás és társadalmi lázadás. A középkori egyház nem tudta egyszerűen katonai erővel eltörölni a mozgalmat.

Husz utólag a reformáció előfutárává vált. Luther több mint száz évvel később saját konfliktusában felfedezte benne a rokon alakot: azt a tanítót, akit az egyházi hatalom azért ítél el, mert a Szentírásra és lelkiismeretére hivatkozott. Ez a történeti kapcsolat részben utólagos értelmezés, de jól mutatja, hogy a reformáció nem a semmiből robbant ki.

A középkori kereszténységben már jóval Luther előtt jelen volt az igény az egyház erkölcsi megtisztítására, a papság fegyelmezésére és a laikus hívők nagyobb szerepére. Husz története azt mutatja, mi történik, amikor az intézmény a reformigényt elsősorban rendészeti problémának látja.

A máglya rövid távon elhallgattatta a prédikátort, hosszú távon azonban megerősítette üzenetének erejét. Egy évszázaddal később Európa már olyan kommunikációs és politikai világban élt, ahol egy hasonló konfliktust nem lehetett egyetlen ember kivégzésével lezárni.

IV. RÉSZ

A hit szétszakadása

14. Luther és a reformáció robbanása

1517 őszén egy wittenbergi szerzetes az egyházi bűnbocsánat gyakorlatáról kezdett vitát. Luther Márton fellépése kezdetben nem új egyház alapításának programja volt. Teológiai és lelkipásztori problémát látott abban, hogy a bűcsúkat sok hívő úgy értelmezte: pénzzel csökkenthető a bűn következménye, az üdvösség pedig részben pénzügyi tranzakcióvá válhat.

A vita azért vált robbanássá, mert a késő középkori egyház régóta felhalmozott feszültségeit érintette. A pápaság gazdagsága, a főpapi tisztségek politikai jellege, a helyi egyházak pénzügyi terhei és a klérus műveltségének egyenetlensége sok kritikát szült. A humanizmus közben visszafordult az eredeti szövegekhez, a könyvnyomtatás pedig olyan gyorsasággal terjesztette az új gondolatokat, amire korábban nem volt példa.

Luther személyes vallási küzdelme is fontos volt. Az ember üdvösségének kérdésére nem intézményi biztonságot keresett, hanem azt a meggyőződést, hogy Isten kegyelme hit által ragadható meg. Innen jutott el ahhoz a következtetéshez, hogy az egyház nem állhat a Szentírás fölött, a pápa pedig nem rendelkezik olyan abszolút lelki hatalommal, amelyet a

katolikus rendszer neki tulajdonít.

A konfliktus gyorsan túlnőtt a búcsúvitán. Luther megtagadta tanai visszavonását, az egyházi és birodalmi hatalom pedig eretneknek minősítette. Korábban egy ilyen ügy Husz történetéhez hasonlóan végződhetett volna. A 16. század elején azonban más volt a politikai környezet. Német fejedelmek saját érdekeik miatt is védelmet nyújtottak a reformátornak, a nyomtatott röpiratok pedig Európa-szerte közönséget teremtettek számára.

Luther egyik legerősebb fegyvere a nyelv lett. A Biblia német fordítása nemcsak vallási, hanem kulturális esemény volt. A hívő elvileg közvetlenül olvashatta az Írást, a prédikáció és az istentisztelet pedig közelebb került a mindennapi nyelvhez. A reformáció ezzel a keresztény tekintély egyik alapvető kérdését újfogalmazta: ki jogosult eldönteni, mit jelent a Biblia?

A válasz nem vezetett egységhez. A pápasággal szakító mozgalom maga is gyorsan több irányzatra bomlott. Luther, Zwingli, Kálvin és a radikális reformáció csoportjai eltérően értelmezték az úrvacsorát, az egyházi rendet, a keresztséget és az állam szerepét. A „vissza a Szentíráshoz” jelszava nem szüntette meg az értelmezési konfliktust, hanem új terepet nyitott számára.

A reformáció társadalmi következményei is kiszámíthatatlanok voltak. A parasztfelkelések résztvevői egy része vallási nyelven követelt igazságosabb rendet, Luther azonban elutasította, hogy az evangélium fegyveres társadalmi forradalom igazolásává váljon. A hit szabadságának hirdetője politikai rendkívüliség esetén az uralkodói rend oldalára állt.

A katolikus egyház sem maradt változatlan. A protestáns kihívás fegyelmi és teológiai megújulást indított. A tridenti zsinat világosabban rögzítette a katolikus tanítást, megerősítette a papképzést, és új rendek – mindenekelőtt a jezsuiták – váltak az oktatás és misszió meghatározó szereplőivé.

A reformáció végül nem egyházreform lett, hanem Európa vallási térképének tartós átalakulása. Az a keresztény Nyugat, amely korábban egyetlen intézményi központ körül szerveződött, több felekezetre szakadt. A következő évszázadban ezért már nem az volt a kérdés, visszaállítható-e az egység, hanem az, hogy együtt tudnak-e élni azok, akik ugyanazt a Bibliát olvassák, de egymást tévedésben lévőnek tartják.

15. Harminc év hit és hatalom

1618-ban Prágában egy politikai-vallási konfliktus látványos erőszakkal robbant ki, majd három évtizeden át pusztította Közép-Európát. A harmincéves háborút sokáig egyszerűen katolikusok és protestánsok összecsapásaként mesélték el. A hit valóban központi szerepet játszott, de a háború hamar megmutatta, hogy a felekezeti hűség és az állami érdek nem mindig ugyanabba az irányba mutat.

A reformáció után a Német-római Birodalom vallási térképe mozaikossá vált. Egyes fejedelmek lutheránusok, mások katolikusok, később reformátusok lettek. A korábbi kompromisszumok ideiglenesen békét teremtettek, de nem oldották meg azt a kérdést, mi történik, ha egy uralkodó vagy tartomány megváltoztatja felekezeti irányát, vagy ha a kisebbségek jogai ütköznek a fejedelmi hatalommal.

A cseh felkelésből birodalmi konfliktus, majd európai háború lett. Habsburg uralkodók, német fejedelmek, Dánia, Svédország, Spanyolország és Franciaország különböző szakaszokban kapcsolódtak be. A szövetségek egyre kevésbé követték tisztán a vallási határokat. A katolikus Franciaország például a katolikus Habsburgok gyengítésében volt érdekelt, ezért protestáns hatalmakkal is együttműködött.

Ez nem jelenti azt, hogy a hit csupán ürügy lett volna. A korszak emberei számára a vallási igazság élet-halál kérdése volt. Egy felekezeti fordulat az istentisztelet, az iskola, a házasság, az ünnepek és a temetés rendjét is megváltoztathatta. A katonai győzelem gyakran azt jelentette, hogy egy közösségnek alkalmazkodnia, menekülnie vagy megtérnie kellett.

A háború legnagyobb terhét azonban a civil lakosság viselte. Hadseregek vonultak át újra és újra ugyanazon területeken, rekviráltak, fosztogattak és betegségeket terjesztettek. Egyes régiók népessége drámaian csökkent. A pusztítás emléke sokkal tovább élt, mint a hadvezérek vallási jelszavai.

A konfliktus arra is rámutatott, hogy a vallási homogenitás kikényszerítése milyen magas árat követel. Ha minden politikai közösség csak egyetlen igaz hitet fogadhat el, akkor a felekezeti különbség könnyen állambiztonsági kérdéssé válik. A béke feltétele így fokozatosan nem az lett, hogy mindenki ugyanúgy higgyen, hanem hogy a politikai rend képes legyen több vallási valóságot kezelni.

Az 1648-as vesztfáliai béke nem hozott modern értelemben vett vallásszabadságot, és nem választotta szét az egyházat az államtól. Mégis fontos fordulatot jelentett. A felekezeti kérdéseket jogi és diplomáciai keretek között igyekezett

rendezni, miközben megerősítette az államok és fejedelmi területek politikai önállóságát.

A harmincéves háború után Európában a kereszténység továbbra is meghatározó maradt, de egyre kevésbé lehetett az egész kontinens politikai egységét egyetlen hitvallásra építeni. A vallási háborúk kudarca lassan előkészítette annak felismerését, hogy az állam békéje nem azonos a hit egységével.

Ez a gondolat a következő évszázadban új filozófiai nyelvet kapott. A felvilágosodás már nemcsak azt kérdezte, melyik felekezet az igaz, hanem azt is: milyen joggal kényszeríthet bárki vallást a másik emberre?

16. A felvilágosodás és a forradalom kihívása

A 18. században a kereszténység Európában még mindig társadalmi alaprendszer volt, de több oldalról is kihívás érte. A természettudomány fejlődése, a filozófiai racionalizmus és a vallási háborúk emléke egyre több gondolkodót késztetett arra, hogy az igazság és erkölcs alapját ne kizárólag egyházi tekintélyből vezesse le.

A felvilágosodás nem feltétlenül jelentett ateizmust. Sok gondolkodó hitt Istenben, de gyanakvással szemlélte a dogmatikai kizárólagosságot, a csodákat vagy az egyházi privilégiumokat. A vallást ésszerű erkölcsi rendszerként akarta megtisztítani attól, amit babonának és hatalmi visszaélésnek tartott.

John Locke vallási türelmet védő gondolatai, Voltaire egyházi fanatizmust támadó írásai és más felvilágosodás kori szerzők munkái fokozatosan új fogalmi keretet teremtettek. Az egyén lelkiismerete önálló értékke vált. A kérdés immár nem pusztán az volt, milyen hitet vall az uralkodó, hanem az is, mennyire jogosult beleszólni alattvalói hitébe.

A francia forradalom ezt a vitát politikai robbanássá változtatta. A katolikus egyház a régi rend egyik legnagyobb intézményeként jelentős vagyonnal és privilégiumokkal

rendelkezett. A forradalom államosította az egyházi birtokokat, átszervezte a klérus helyzetét, és esküt követelt a papoktól. A lelkiismereti szabadság jelszava így paradox módon új állami kényszert is szült.

A forradalom radikális szakaszában a konfliktus tovább mélyült. Templomokat zártak be vagy alakítottak át, vallási jelképeket pusztítottak, és új polgári kultuszokat próbáltak létrehozni. A kereszténységet sok forradalmár nem magánhitként, hanem a monarchia és társadalmi egyenlőtlenség intézményi támaszaként látta.

Az ellenállás ugyanakkor megmutatta, mennyire mélyen gyökerezett a vallás a társadalomban. Vidéki közösségek számára a plébánia nem pusztán politikai intézmény, hanem a születés, házasság, halál és ünnepek rendjének kerete volt. Amikor a forradalmi állam ezt a világot túl gyorsan próbálta felszámolni, helyenként heves lázadásokat váltott ki.

A 19. században az egyházak kénytelenek voltak új helyzethez alkalmazkodni. A modern állam, a polgári jogegyenlőség, a sajtó és az iparosodás fokozatosan megszüntette a régi vallási monopóliumokat. A kereszténység több országban elvesztette intézményi kiváltságainak egy részét, ugyanakkor új társadalmi mozgalmakat, oktatási és jótékonyági szervezeteket épített.

A modernitás nem tüntette el a vallást. Inkább versenyhelyzetbe hozta. A hívő immár egyre gyakrabban nem azért tartozott egy felekezethez, mert születési helye vagy uralkodója ezt automatikusan meghatározta, hanem mert családi hagyomány, személyes meggyőződés vagy közösségi identitás kötötte hozzá.

A kereszténység ezzel elveszített valamit abból a politikai egyeduralomból, amelyet a késő ókor óta Európában élvezett. Cserébe olyan világba lépett, ahol újra meg kellett győznie az embereket. Ez a váltás különösen látványosan jelent meg az Atlanti-óceán túlsó partján.

V. RÉSZ

Világvallás új világban

17. Protestáns Amerika

Észak-Amerika keresztény története már a kezdetektől sokféle felekezet története. Európából olyan protestáns csoportok érkeztek, amelyek otthon gyakran maguk is vallási korlátozásokkal találkoztak. Az új világ egyszerre jelentett menedéket, kísérleti terepet és missziós lehetőséget.

A telepes közösségek között puritánok, kvékerek, anglikánok, reformátusok, lutheránusok és később számos új irányzat élt egymás mellett. Ez nem jelenti, hogy a kezdetektől teljes vallásszabadság uralkodott. Egyes gyarmatok kifejezetten saját felekezeti rendjük szerint szerveződtek, és a máshitűeket korlátozták. A sokféleség azonban hosszú távon megnehezítette, hogy egyetlen egyház kizárólagos állami monopóliumot építsen ki.

Az amerikai protestantizmus egyik jellegzetessége a gyülekezeti önszerveződés lett. A közösségek templomot alapítottak, prédikátort hívtak, iskolát és segélyezést szerveztek. A vallás nem csupán fentről irányított intézményként jelent meg, hanem helyi társulások hálózataként. Ez a szerkezet jól illeszkedett a gyorsan növekvő és területileg terjeszkedő társadalomhoz.

A nagy ébredési mozgalmak tovább erősítették ezt a dinamikát. Karizmatikus prédikátorok tömegeket szólítottak

meg, személyes megtérésre hívtak, és azt hangsúlyozták, hogy az üdvösség nem társadalmi rang vagy egyházi hierarchia kérdése. A vallási élet demokratizálódott, ugyanakkor új verseny kezdődött a felekezetek között.

Az Egyesült Államok politikai rendje végül különleges megoldást választott. A szövetségi állam nem hozott létre hivatalos egyházat, és elvben védte a vallás szabad gyakorlását. Az állam és egyház elválasztása azonban nem a vallás közéletből való eltűnését jelentette. Éppen ellenkezőleg: a társadalmi szerveződésben és politikai nyelvben a kereszténység továbbra is erős maradt.

A sokszínűség új felekezetek gyors keletkezéséhez vezetett. A baptisták, metodisták és más irányzatok a 19. században rendkívül dinamikusan terjedtek. A nyugati területekre költöző telepeseikkel együtt vándoroltak a prédikátorok is. A határvidék egyszerre lett földrajzi és vallási kísérleti tér.

A kereszténység azonban itt is együtt élt súlyos ellentmondásokkal. A rabszolgaság kérdésében amerikai egyházak és felekezetek megoszlottak, sokan bibliai érvekkel védték a rendszert, mások ugyanabból a hitből merítettek erőt az abolicionista küzdelemhez. Később a faji szegregáció elleni mozgalmakban ismét templomok és lelkészek váltak politikai ellenállás központjaivá.

A 20. századra az amerikai protestantizmus hatalmas intézményi és médiavilágot épített ki. Rádió, televízió, tömegrendezvények és missziós szervezetek tették globális exportcikké az amerikai vallási stílusokat. A kereszténység itt különösen jól mutatta alkalmazkodóképességét a modern tömegdemokráciához és piacgazdasághoz.

Az amerikai modell egyik következménye az lett, hogy a vallási közösségek nem feltétlenül gyengülnek meg attól, ha elveszítik állami privilégiumaikat. A verseny, az önkéntes tagság és a gyülekezeti aktivitás akár új energiát is adhat. Ez a tapasztalat élesen különbözött attól, amit a 20. századi szekularizálódó Európa sok részén lehetett látni.

18. A szegények egyháza Latin-Amerikában

Latin-Amerikában a kereszténység története kezdettől összefonódott a gyarmatosítással. A spanyol és portugál hódítás keresztény missziót is jelentett, templomok és egyházmegyék épültek, a bennszülött lakosságot pedig tömegesen keresztelték meg. A hit terjedése ezért egyszerre kapcsolódott valódi vallási meggyőződéshez, kulturális találkozáshoz és birodalmi erőszakhoz.

Az évszázadok során a katolicizmus mélyen beépült a kontinens kultúrájába. Helyi hagyományok, indián és afrikai elemek, szentkultuszok és zarándoklatok sajátos népi vallásosságot hoztak létre. A templom sok közösségben a társadalmi élet természetes központja lett, miközben az egyházi hierarchia gyakran szoros kapcsolatban maradt a földbirtokos és politikai elittel.

A 20. század közepén azonban egyre több pap és teológus tette fel a kérdést: mit jelent az evangélium olyan társadalmakban, ahol hatalmas vagyoni különbségek, földnélküliség és politikai elnyomás határozza meg milliók életét? Az a kereszténység, amely csupán a túlvilági vigaszt hirdeti, nem válik-e a fennálló igazságtalanság igazolásává?

Ebből a kérdésből nőtt ki a felszabadítás teológiája. A mozgalom a Bibliát a szegények tapasztalata felől olvasta, és azt hangsúlyozta, hogy Isten üdvössége nem választható el az emberi méltóságtól és társadalmi igazságosságtól. A keresztény közösségnek nemcsak alamizsnát kell adnia, hanem fel kell tennie a kérdést, miért termeli újra a társadalom a nyomort.

A pap Camilo Torres története ennek a radikalizálódásnak szélsőséges példája. A kolumbiai társadalmi konfliktusok közepette egyre inkább úgy látta, hogy a békés reform útjai lezárultak. Végül csatlakozott egy gerillamozgalomhoz és fegyvert fogott. Röviddel később harcban meghalt.

Torres alakja már kortársai között is vitát váltott ki. Egyesek a szegények iránti keresztény elkötelezettség végső következetességét látták benne, mások szerint éppen akkor hagyta el az evangéliumot, amikor a politikai erőszakot választotta. A dilemmában új formában tért vissza a kereszténység régi kérdése: meddig mehet el a hívő az igazságosságért folytatott küzdelemben?

A felszabadítás teológiája ennél jóval szélesebb és békésebb mozgalom volt. Bázisközösségekben laikusok olvasták együtt a Bibliát, papok és szerzetesek dolgoztak nyomornegyedekben, püspökök emeltek szót diktatúrák és állami erőszak ellen. Sok egyházi ember életével fizetett ezért

a szerepért.

Róma időnként gyanakvással figyelte azokat az irányzatokat, amelyek marxista társadalomelemzést használtak vagy túlságosan politikai nyelvet alkalmaztak. Ugyanakkor a szegények melletti „elsődleges választás” gondolata tartósan beépült a katolikus társadalmi tanításba.

Latin-Amerika példája megmutatta, hogy a kereszténység a modern világban nemcsak konzervatív rendfenntartó erő lehet. Ugyanabból a hagyományból, amelyet korábban gyarmati uralom igazolására is használtak, olyan nyelv születhetett, amely a hatalommal szemben kérte számon az emberi méltóságot.

19. Az ökumené álma és a kereszténység új földrajza

A kereszténység kétezer éves történetének egyik legnagyobb paradoxona, hogy miközben minden jelentős felekezete ugyanarra a názáreti Jézusra és ugyanarra a keresztségre hivatkozik, a vallás intézményileg rendkívül megosztott. Katolikusok, ortodoxok, protestáns történelmi egyházak, evangéliumi és pünkösdi közösségek ezrei alkotják a világ kereszténységét.

A 20. században egyre erősebb lett az a felismerés, hogy a régi felekezeti ellenségeskedés nem tartható fenn változatlanul. A világháborúk tapasztalata, a missziós területeken egymás mellett dolgozó egyházak és a szekularizáció kihívása mind abba az irányba hatott, hogy a keresztények legalább párbeszédet kezdjenek egymással.

Az ökumenikus mozgalom nem azt jelenti, hogy minden tanítási különbség eltűnt. A pápai primátus, az úrvacsora értelmezése, a papság, a női szolgálat vagy számos erkölcsi kérdés továbbra is választóvonal. A változás inkább abban áll, hogy a másik felekezetet egyre kevésbé tekintik egyszerűen ellenségnek vagy hamis vallásnak.

A katolikus egyházban a 20. század közepének megújulása különösen fontos lépést jelentett. A más keresztény

közösségekkel való kapcsolat nyelve megváltozott, a liturgia közelebb került a hívek nyelvéhez, és nagyobb figyelem fordult a modern világ társadalmi kérdései felé. Az ökumené ettől kezdve nem peremjelenség, hanem az egyházi önértelmezés egyik témája lett.

Közben a kereszténység földrajza alapvetően átalakult. Európa, amely évszázadokon át a vallás politikai és teológiai központja volt, sok országban erős szekularizációt élt át. Templomok ürültek ki, csökkent a papi hivatások száma, és a vallási kötődés egyre kevésbé határozta meg automatikusan a társadalmi identitást.

Afrikában, Ázsia több részén és Latin-Amerikában viszont gyors növekedés történt. Különösen a pünkösdi és evangéliumi közösségek terjedtek dinamikusan. A kereszténység ma sokkal kevésbé európai vallás, mint néhány évszázaddal ezelőtt. A hívek jelentős része olyan országokban él, amelyek korábban a misszió „célterületeinek” számítottak.

Ez a változás az egyházak belső vitáira is hat. A globális Dél közösségei gyakran más társadalmi és erkölcsi kérdéseket tartanak elsődlegesnek, mint nyugat-európai társaik. A vallás jövőjéről ezért nem lehet többé kizárólag Róma, Berlin, London vagy Párizs szemszögéből beszélni.

A növekedés mellett új üldözési helyzetek is megjelentek. Egyes államokban a keresztény közösségek politikai korlátozásokkal vagy erőszakkal találkoznak, másutt éppen keresztény többségek és vezetők küzdenek azzal, hogyan viszonyuljanak vallási kisebbségekhez. A kétezer éves történet régi kérdései új környezetben térnek vissza.

Az ökumené álma ezért egyszerre vallási és történeti önkritika. Annak felismerése, hogy a kereszténység legnagyobb kudarcai között ott vannak a saját hívei közötti háborúk, kiközösítések és üldözések. A közeledés nem törli el a múltat, de megváltoztatja azt, ahogyan a felekezetek emlékeznek rá.

A kereszténység ma több mint két évezred tapasztalatát hordozza. Volt üldözött és üldöző, szegények mozgalma és birodalmak szövetségese, kultúrák rombolója és őrzője, háborúk igazolója és békemozgalmak forrása. Történetének talán legfontosabb tanulsága, hogy semmilyen intézményi állapot nem végleges. A vallás minden korszakban újra szembesül azzal a kérdéssel, hogyan viszonyul saját eredetéhez.

A kereszt útja ezért nem ér véget a jelenben. A közösségek földrajza, nyelve és társadalmi helyzete változik, de az alapkérdés ugyanaz marad: mit jelent egy kétezer évvel ezelőtti történetet úgy továbbadni, hogy ne pusztán hatalmat

és hagyományt, hanem valóban örömhírt jelentsen?

HÁTTÉRGYÁR

Kronológia

30 körül – Jézus nyilvános működése és keresztre feszítése Júdeában. Követői a feltámadás hitével újrászervezik közösségüket.

48-49 körül – A jeruzsálemi apostoli tanácskozás a pogány származású hívek befogadásáról. A kereszténység megnyílik a zsidó törvény egészét nem vállaló követők előtt.

50-es évek – Pál levelei a legkorábbi fennmaradt keresztény iratok közé tartoznak.

64 – Nero uralkodása alatt Rómában keresztényeket végeznek ki a nagy tűzvész után.

70 – A római hadsereg lerombolja a jeruzsálemi templomot. A zsidóság és a kereszténység egyaránt új korszakba lép.

70-100 körül – Megszületnek a kanonikus evangéliumok.

2-3. század – A kereszténység gyorsan terjed a Római Birodalom városaiban, miközben időszakos üldözések érik.

303 – Diocletianus alatt megkezdődik az egyik legsúlyosabb birodalmi keresztényüldözés.

311 – Galerius türelmi rendelete jelzi az üldözési politika kudarcát.

312-313 – Konstantin hatalmi győzelme és a kereszténység jogi helyzetének fordulata.

325 – A niceai zsinat a keresztény hit egységes megfogalmazásának egyik legfontosabb állomása.

380 – Theodosius uralkodása alatt a niceai kereszténység birodalmi normává válik.

391-392 – A pogány nyilvános kultuszok további korlátozása; a kereszténység államvallási helyzete megszilárdul.

5. század – Róma püspökének tekintélye Nyugaton jelentősen növekszik, különösen I. Leó idején.

8-9. század – A nyugati missziók és a frank uralom terjeszkedése felgyorsítja Európa kereszténnyé válását.

1054 – A keleti és nyugati egyház közötti szakadás jelképes dátuma.

1095-1099 – Az első keresztes hadjárat és Jeruzsálem keresztény elfoglalása.

1204 – A negyedik keresztes hadjárat elfoglalja és kifosztja Konstantinápolyt.

1206 körül – Assisi Ferenc radikális szegénységi mozgalma kibontakozik.

1415 - A konstanzi zsinat eretneknek nyilvánítja és máglyán kivégezteti Husz Jánost.

1517 - Luther Márton fellépése a bűcsú gyakorlata ellen; a reformáció kezdetének hagyományos dátuma.

1520-as évektől - A reformáció több irányzatra bomlik, protestáns egyházak szerveződnek Európa számos részén.

1618-1648 - A harmincéves háború felekezeti és hatalmi konfliktusai súlyosan pusztítják Közép-Európát.

1648 - A vesztfáliai békerendszer új politikai keretet ad Európa vallási megosztottságának.

18. század - A felvilágosodás a vallási türelem, az ész és az egyéni lelkiismeret kérdéseit állítja előtérbe.

1789 - A francia forradalom felszámolja az egyház régi kiváltságainak jelentős részét, és újraértelmezi állam és vallás viszonyát.

19. század - Észak-Amerikában gyorsan növekednek a protestáns felekezetek és ébredési mozgalmak.

20. század közepe - Az ökumenikus mozgalom és az egyházak közötti párbeszéd intézményes formákat ölt.

1960-as évek - Latin-Amerikában megerősödik a felszabadítás teológiája és a szegények társadalmi helyzetére

összpontosító katolikus gondolkodás.

21. század – A kereszténység súlypontja egyre inkább Afrikába, Ázsiába és Latin-Amerikába tolódik, miközben Európa nagy részén folytatódik a szekularizáció.

HÁTTÉRGYÁR

Kislexikon

Apostol – A szó küldöttet jelent. A keresztény hagyományban elsősorban Jézus legfontosabb tanítványaira, illetve Pálra használják.

Arianizmus – Ókori keresztény tanítási irányzat, amely Krisztus és az Atya viszonyát a niceai zsinaton elfogadott felfogástól eltérően értelmezte. A birodalmi és egyházi viták egyik fő tárgya lett.

Búcsú – A katolikus tanításban a már megbocsátott bűn időleges következményének elengedéséhez kapcsolódó egyházi gyakorlat. A késő középkori visszaélések a reformáció egyik közvetlen kiváltó okává váltak.

Eretnekség – Az egyház által az elfogadott hittől eltérőnek és veszélyesnek minősített tanítás. A történelem során gyakran jogi és politikai következményekkel is járt.

Evangélium – Görög eredetű szó, jelentése örömhír. Egyrészt Jézus megváltó üzenetét, másrészt az életéről és tanításáról szóló újszövetségi könyvek műfaját jelenti.

Felszabadítás teológiája – Főként Latin-Amerikában kibontakozó 20. századi teológiai irányzat, amely a keresztény hitet a szegénység, társadalmi igazságtalanság és elnyomás kérdéseivel kapcsolja össze.

Kánon – Azoknak a bibliai könyveknek az elfogadott gyűjteménye, amelyeket egy egyházi hagyomány Szentírásként ismer el.

Keresztes háború – A középkorban pápai felhívásra indított, vallási kiváltságokkal összekapcsolt fegyveres hadjárat. Legismertebb célja a Szentföld volt, de más térségekben és eretneknek tekintett csoportok ellen is alkalmazták a keresztes eszmét.

Mártír – Olyan hívő, aki hitéért üldözést és halált vállal. A mártírok emlékezete a korai kereszténység identitásának egyik legerősebb eleme lett.

Messiás – Héber eredetű kifejezés, jelentése felkent. A zsidó hagyományban különböző várakozások kapcsolódtak hozzá; a keresztények Jézust azonosították a Krisztussal, vagyis a Messiással.

Ökumené – A keresztény felekezetek közötti közeledést, párbeszédet és együttműködést célzó törekvések összefoglaló neve.

Ortodoxia – Jelentése helyes hit. Tág értelemben az elfogadott tanítást, szűkebb értelemben a keleti keresztény egyházak nagy családját jelöli.

Pápa – Róma püspökének címe, a katolikus egyház legfőbb vezetője. Történeti tekintélye évszázadok alatt alakult ki.

Reformáció - A 16. században kibontakozó nyugati keresztény megújulási és szakítási folyamat, amelyből a protestáns egyházak születtek.

Reconquista - Az Ibériai-félsziget középkori keresztény terjeszkedésének hagyományos elnevezése a muszlim uralom alatt álló területekkel szemben.

Szekularizáció - Az a folyamat, amelyben a vallási intézmények és normák társadalmi, politikai és kulturális meghatározó szerepe csökken.

Szkizma - Egyházi szakadás. A kifejezést különösen a keleti és nyugati kereszténység tartós különválására használják.

Zsinat - Egyházi vezetők tanácskozása, amely hitbeli, fegyelmi vagy szervezeti kérdésekről dönt.

Forrás

A kötet fő kiindulópontja:

GEO EPOCHE, Nr. 81: Das Christentum – Die Geschichte der größten Weltreligion. Gruner + Jahr, Hamburg.

A jelen könyv a GEO EPOCHE tematikus kiadásának tanulmányai, történeti áttekintései, térképei és példái alapján készült. Nem a lapszám szó szerinti fordítása, nem annak cikkenkénti vagy fejezetenkénti átirata. A forrásanyag témáit önálló szerkezetben rendezi újra, több anyagot összevon, az ismétléseket elhagyja, a hangsúlyokat áthelyezi, és egységes magyar történeti elbeszéléssé dolgozza át.

Vége